

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש

לקוטי שיחות

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל
שניאורסאהן

מליובאוויטש

בהעלותך

מתורגם ומעובד לפי השיחות של לקוטי שיחות חלק כג
(תרגום הפשו)

יוצא לאור על ידי
"מכון לוי יצחק"
כפר חב"ד ב'

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושמונה לבריאה

לזכות

הת' שניאור זלמן שי'
לרגל היכנסו לגיל המצוות, ביום ט"ז סיון ה'תשע"ח
ולזכות אחיו ואחיותיו שיחיו

*

נדפס ע"י הוריהם
הרה"ת ר' אליעזר וזוגתו מרת צירל רחל שיחיו טורין

היי שותף בהפצת עניני "משיח וגאולה"!!!
להקדשות ולפרטים נוספים:
טל.: 753-6844 (718) או 934-7095 (323)
אימייל: info@torah4blind.org

Be A Partner
In Spreading *Inyonei Moshiach U'geula!!!*
To Dedicate This Publication
In Honor Of Your Family Or A Loved Ones
For More Info. Call:
(718) 753-6844 or (323) 934-7095
or email: info@torah4blind.org

For this and other books on Moshiach & Geulah, go to:
<http://www.torah4blind.org>
TO DEDICATE AN ISSUE IN HONOR OF A LOVED ONE, CALL (323) 934-7095

הכתובת להשיג השיחות באינטרנט:
<http://www.torah4blind.org>

בהעלותך

א. התנאים הנחוצים לנבואה

בהלכות יסודי התורה¹, כאשר מדובר אודות הנבואה² – „מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם” – אומר הרמב”ם: „ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא היא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם, אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד, והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד”. לאחר מכן מפרט הרמב”ם את סדר הנהגתו בפועל של הנביא.

שואלים המפרשים³: במסכת נדרים⁴ אומר רבי יוחנן „אין הקב”ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו וכולם ממש”, כפי שנלמד שם כל פרט מן הפסוק, עד „עניו” – „דכתיב⁵ והאיש משה עניו מאד”, ומפסוקי ההוכחה מובן, שהכוונה ב„גבור” וב„עשיר”, היא כפשוטה – גבור בגופו, ועשיר בנכסים. וכן מדוע אין הרמב”ם מזכיר „עשיר” כפשוטו ו„עניו”?

בעל ה„כסף משנה” מסביר, שהרמב”ם אומר את דבריו מצד „סברא דנפשיה קאמר ולא מהא דרבי יוחנן”⁶. והוא מסביר, שהרמב”ם אינו מציין את הפרטים דלעיל, משום שרבי יוחנן במאמרו – „אין הקב”ה משרה שכינתו” – מדבר על השראת השכינה בקביעות, כפי שמפרש הרא”ש בנדרים, ולכן נדרשים כל התנאים. אך שלא בקביעות „אפשר שיתנבא אף על פי שלא יהיו בו כל המדות הללו (של רבי יוחנן) – „גבור עשיר חכם ועניו” (ורבינו לא נחת הכא לפרש אלא תנאי הנביא להתנבאות ואפילו שלא היא בקביעות”⁷).

אך תירוץ זה, לכאורה, אינו ברור, כי לפי זה יוצא, שהמעלות הגשמיות – גבור בגופו ועשיר כפשוטו – חשובות להשראת השכינה בקביעות יותר ממעלות המדות – „גבור במדותיו...” ולכאורה, להיפך: המעלות הרוחניות צריכות להיות גורם

מכריע יותר להשראת השכינה בקביעות מאשר גבורה ועושר בגשמיות,

ובנוסף לכך קשה: מדוע ידבר הרמב”ם אודות השראת השכינה והנבואה שלא בקביעות, ולא על התנאים הנחוצים להשראת השכינה בקביעות? והרי זה היה אופן הנבואה של משה, ישעיהו, ירמיהו וכדומה – הנביאים המוזכרים בתנ”ך!

כמו כן חשוב יותר, לכאורה, לבאר מצב קבוע, מאשר לבאר תופעה חד-פעמית או מצב ארעי.

ועוד ועיקר, מפשטות לשונו של הרמב”ם בהלכה זו ובהלכות שלאחריה מובן שהוא מדבר על השראת השכינה בקביעות⁸, על נביא קבוע⁹, או על כל סוגי הנביאים¹⁰.

ב. מדוע אין הרמב”ם מפרט „עניו”?

יש המפרשים¹¹ להיפך: הרמב”ם סובר שההלכה לא נקבעה כדברי רבי יוחנן, ושהתנאים של גבורה ועושר כפשוטם אינם הכרחיים להשראת השכינה. וההוכחה לכך היא: בין הנביאים היו נביאים אשר לא היו כלל גבורים או עשירים¹².

כפי שמוכח בגמרא, שאפשרית השראת השכינה גם אצל מי שאיננו עשיר:

(8) וכמו שהקשה ב„סדר משנה” (אות ג’ בסופו) לרמב”ם כאן. (9) לכאורה זוהי פשטות הכוונה בלשון הרא”ש „בקביעות”, לשלול נבואה חד פעמית (ע”ד המופת) ע”י איש שאינו ראוי לנבואה. ובעיון עיקב נדרים שם ד”ה אמר ר”י כל הנביאים (ועד”ו באברבנאל למו”נ שבסוף הערה 17) ד„קביעות” הכוונה כמו במשנה. ולפי”ו ה” אפשר לפרש כן ברמב”ם. אבל ראה מו”נ וכו’ (ולח”מ) שבהערה הבאה.

(10) ראה לח”מ לרמב”ם שם, אבל לא משמע כן מדברי רבינו בספר מו”נ ח”ב פל”ב דשם כתב: הוא אמרם אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר”. ולכאורה כוונתו, דא”א להיות השראת הנבואה – באיזה אופן שהוא – בלי ענינים אלו (והרי במו”נ שם גופא מציין למ”ש כאן). וראה מו”נ שם, אבל הסכלים .. לא יתכן .. שיתנבא .. אלא כאפשרות שיתנבא חמור כו”ו. וכ”מ מהמשך לשון הרמב”ם בח’ פרקים פ”ו (ועד”ו בהקדמתו לפ’ המשינות ד”ה והחלק השני בענין הנביא בתחלתו) – והוא במו”נ שם (אלא שבח”פ שם: א) מביא גם „עשיר” ומבאר במעלת המדות, ב) כותב „ואין מתנאי הנביא שיהיו אצלו כל המעלות המדות כו”ו). ובכל הנ”ל אינו מביא „עניו” – ראה לקמן ס”ב והערה 22.

(11) טורי אבן לרמב”ם כאן. וראה גם חסד לאברהם לשמונה פרקים שם.

(12) ראה גם אברבנאל שבהערה 17, שהיו נביאים כאלו שלא היו גבורים ועשירים (וראה גם סדר משנה שם). אלא שאזיל לשיטתי (– דלא כהרמב”ם) שאין מדובר בנדרים שם לענין הנבואה.

לעילוי נשמת

הרה”ח הרה”ת אי”א

ר’ מנחם מענדל ע”ה

בן הרה”ח הרה”ת ר’ אלחנן דובער הי”ד

מאראזאוו

מקושר לכ”ק אדמו”ר מהוריי”צ

וכ”ק אדמו”ר נשיא דורנו מה”מ

נולד בעיר ליובאוויטש

זכה לגור ולקבל קירובים

בבית כ”ק אדמו”ר מהוריי”צ בעיר רוסטוב

למד מתוך מסירת נפש בישיבת תו”ת במחתרת

שימש כשו”ב

הי’ ממייסדי ושימש בתור מנהל ומשפיע

במתיבתא ובית מדרש במוסד חינוך אהלי תורה

וזכה להשפיע לאלפי תלמידים

בהתוועדויותיו הרבות

הכניס רוח חסידית ושמחה לרבים משומעיו

גידל משפחתו לחסידות ולהתקשרות

והרבה מהם שלוחים בכל קצוי תבל

נפטר בשיבה טובה ר”ח שבט ה’תשע”ח

ת. נ. צ. ב. ה.

(מנוסח המצבה)

*

נדפס ע”י משפחתו שיחי

ובפרט שהרועה¹ אהרן הכהן שבדורנו – כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו . . ע"י ה"קול קורא" שלו ד"לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה"², וההכרזה³ שצריכים רק "לצחצח את הכפתורים", ולאחרי' – ההודעה שכבר סיימו גם את זה, וצריך להיות רק "עמדו הכן כולכם"⁴ ללכת לקבל פני משיח צדקנו בגאולה האמיתית והשלמה.

בגמ'¹³ מובא במספר מקומות הסיפור¹⁴, שיצאה בת קול מן השמים והכריזה, "יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה¹⁵ כמשה רבינו¹⁶ אלא שאין דורו זכאי לכך", ונתנו חכמים את עיניהם בהלל הוקי'¹⁷, והרי הלל היה, כידוע¹⁸, עני מופלג¹⁹.

אך עדיין נשארת השאלה מדוע אין הרמב"ם מצייין את הפרט של "עניו"²⁰, שהרי אדרבה: מסיפור זה המובא בגמרא אודות הלל הוקן מובן, שהיותו ראוי שתשרה עליו שכינה, הרי זה בעיקר משום ענוותנותו, כפי שממשיכה הגמרא ומסיימת "וכשמת אמרו עליו... הי עניו..."²¹.

וכך מובן גם בפרשתנו, שדברי התורה, והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה"²² מהווים²² כעין הקדמה²³ לנאמר מיד לאחר מכן: "לא

(13) סנהדרין יא, א. סוטה מט, ב. ירושלמי שם (פ"ט הי"ג). תוספתא שם פ"ג, ד"ה. וראה ירושלמי שם בסוף הפרק, ע"ז פ"ג ה"א וסוף הרייות – מעשה עדי'.

(14) ובסוכה (כה, א); ב"ב (קלד, א) . שמונים תלמידים היו לו להלל הוקן שלשים מהן ראים שתשרה שכינה עליהן כמשה רבינו'.

(15) בירושלמי ותוספתא שם, "לרוח הקודש" וראה לקמן הערה 17.

(16) כ"ה בגמרא ובע" סנהדרין שם. וראה על הגליון בגמרא שם. ובשאר המקומות ליתא.

(17) ואין לומר ש"תשרה עליו שכינה" שבמקומות הנ"ל אינו שייך לענינו (לענין הנבואה), שהרי זהו אותו הלשון שבגדרים שם, "הקב"ה משרה שכינתו". ובפרט שבמקומות הנ"ל (שבהערה 13) ה"ז בא במהשך למ"ש, משמתו נביאים האחרונים חגי זכרי' ומלאכי נתסלקה רוח הקודש מישראל ואעפ"כ היו משתמשין בבת קול כו', וע"ז בא ההמשך שישנו מי שראוי שתשרה עליו שכינה. וראה פרש"י סנהדרין שם ד"ה אף הוא, ששרתה עליו שכינה שנתנבא כו' (ועד"ז הוא בר"ח שם. ועוד). וראה לשון הרמב"ם הל' יסוד' שם (פ"ו ה"א), ואין תבואה .. מיד רוח"ק שורה עליו, ובה"ה שם, שתשרה שכינה". ועוד.

ובאברבנאל למו"נ שם ספ"ב דחה ראית הרמב"ם מהגמרא נדרים ושבת (דלקמן רס"ד), דשם, לא דברו חכמים ז"ל מהנבואה כי אם מהשכינה, עיי"ש בארוכה. ואכ"מ.

(18) יומא לה, ב.

(19) כ"כ בטורי אבן שם. אבל לכאורה, אחר שעלה לנשיאות שוב לא ה' עני, כי נשיא פרנסתו מוטלת על הציבור כו'. והרי הסיפור בגמרא שם דיצאה בת קול שראוי שתשרה עליו שכינה – בפשטות ה"ז כשכבר ה' נשיא.

וכן אינו מביאו במקומות שבהערה 10.

(20) בבבלי במקומות הנ"ל שבהערה 13 מקדים בנוגע להלל ה, הי חסיד' לפני, ה' עניו' (אבל בר"ח סנהדרין גרס, ה' עניו' קודם). ובירושלמי הי"ב (וכן בתוספתא שבהערה הנ"ל), ה' עניו חסיד'. ואכ"מ.

(22) ראה עין יעקב לע"י נדרים שם, הרי משמעות המקרא

(* וראה בארוכה לקו"ש זל"ח ע' 40 ואילך.

כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט...", כאשר הקב"ה מפליא את מעלת הנבואה של משה רבינו²⁴.

ג. "עניו" ו"גבור" נכללים ברמוז

בפשטות ניתן היה להשיב, שהתנאי של "עניו" נכלל²⁵ בדברי הרמב"ם, "גבור במדותיו ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם...". שהרי (גם) ענוה היא ממעלות המדות²⁶, וכמו כן שאת הענין של "גבור כח" מביא הרמב"ם בהמשך דבריו, "אדם שהוא ממולא בכל המדות האלו שלם בגופו"²⁷.

אך – א) אף אם נאמר שבמילים, "שלם בגופו" מתכוון הרמב"ם כאן גם לבריאות²⁸ ושלימות הגוף כפשוטה²⁹, עדיין אין זה מצב של "גבור". ובכל אופן אין מובן מדוע הוא כולל ורומז לכך בהמשך דבריו ואינו מצייין זאת במפורש ובתחילת הדברים כתנאי להשראת הנבואה?

ב) וכן לגבי הענוה: כיון שבגמרא מופיע הפרט "עניו" כפרט בפני עצמו, מדוע אין הרמב"ם³⁰ מצייין זאת כפרט בפני עצמו³¹?

דמכת מדת ענוה זכה לנבואה זו בקביעות", וראה גם תדא"ג ב"ב שם. ועוד.

(23) וזוהו למדין לגבי שאר הנביאים כנגמ' שם, וכולן ממש"ה. ולכאורה צ"ע שהרי נבואתן חלוקה ולמטה ממעלת נבואת משה בכ"כ פריט' כמ"ש בפרשתנו ומפורט ברמב"ם כאן (ה"ז) בפי"מ (פ' חלק היסוד הו') בח"פ (פ"ו) במו"נ (ח"ב פל"ה) ועוד. – וראה תדא"ג, עין יעקב, הרי"ף לע"י נדרים שם. ועוד.

(24) וכן מוכח מברייתא דרפ"י (ע"ז, ב. ושי"ג. ובכמה נוסחאות היא גם סוף סוטה. וראה תו"ש סוף סוטה) ד, ענוה מביאה .. לידי רוח הקודש".

(25) או י"ל ד, עניו" נכלל במעלות, "חכם" שברמב"ם, ועפ"מ"ש בהל' דעות פ"א ה"ה, ואם נתרחק עד האמצע בלבד ויהי' עניו נקרא חכם וזו היא מדת חכמה". אבל מלשון הרמב"ם כאן בנוגע למעלת חכם – גדול בחכמה כו', וכן מהמשך לשונו, בעל דעה רחבה, משמע שכוונתו כאן להכמה כפשוטה (וראה חסד לאברהם לשמונה פרקים שם). וגם דוחק לומר שסומך כאן על דלקמן.

(26) ראה רמב"ם הל' דיעות פ"ב ה"ג. שמונה פרקים פ"ד. וראה מרכבת המשנה ועבודת המלך לרמב"ם כאן. לקמן הערה 31-30.

(27) ראה סדר משנה לרמב"ם כאן בתחלתו. דברי ירמ'ל כאן.

(28) בהל' דיעות פ"א ה"ד: שיהא אדם שם דיעותיו תמיד כו' כדי שיהא שלם בנופו כיצד לא יהא בעל חימה כו'. עיי"ש.

(29) כמ"ש בספ"ג ורפ"ד מהל' דיעות.

(30) ובפרט לפי מ"ש הר"ן בדרשותיו הדרוש החמישי (בנוסח ה"ב) בתחלתו (ועד"ז בנוסח ה"א בתחלתו), כי במה שאמר חכם כלל המעלות השכליות ועניו יכלול מעלות המדות כבר אמרו כו' ענוה גדולה מכולן" – פשיטא דהו"ל לפרש ענוה בפ"ע.

(31) עפ"מ"ש בתדא"ג נדרים שם, דהעיקר מה שצריך להיות

להביא את 770 הביתה!
 כל מי שהיה ב-770 אי פעם, זוכר בודאי את שלל הקובצים והעלונים המחולקים בכל ליל שבת קודש כעת ניתן להשיג את חלקם ברשת האינטרנט, אצלך בבית!
 האתר מנוהל ע"י הרה"ת ר' יוסף-יצחק הלוי שגלוב
 וכתובתו: <http://www.moshiach.net/blind>
 יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד!

הוספה

בשורת הגאולה

כו.

ובכל זה קומט צו נאָכמער הדגשה בדורות האחרונים, בעקבתא ועקבתא דעקבתא דמשיחא ובפרט בדורנו זה, דער דור האחרון פון גלות . . דוקא דער עקב שברגל, דער דור הכי אחרון, האָט דעם כח צו זיין „עולה מאלי“ און אויפהויבן די אַלע דורות שלפני זה, דורך דעם וואָס דער דור האחרון פון גלות ווערט דער דור הראשון פון גאולה – די גאולה פאַר אַלע אידן במשך כל הדורות!

ובפרט אז הרועה¹ אהרן הכהן שבדורנו – כ”ק מו”ח אדמו”ר נשיא דורנו . . דורך זיינע „קול קורא” פון „לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה”², און די הכרזה³ אַז מ’דאַרף נאָר „צופוצן די קנעפלעך”, און דערנאָך – די הודעה אַז מ’האָט שוין דאָס אויך פאַרענדדיקט, און עס דאַרף נאָר זיין „עמדו הכן כולכם”⁴ צו גיין מקבל זיין פני משיח צדקנו בגאולה האמיתית והשלימה.

(משיחות ש”פ בהעלותך, י”ט סיון תנש”א)

- 1) שכן נקרא אהרן במקרא מפורש „שלשת הרועים” (זכר’ יא, ח. וראה תענית ט, סע”א).
- 2) נדפסו באגרות קודש שלו ח”ה ע’ שסא ואילך. שעז ואילך. תח ואילך. ח”ו ע’ תל ואילך.
- 3) ראה שיחת שמח”ת תרפ”ט.
- 4) ראה אגרות קודש אדמו”ר מהוריי”צ ח”ד ע’ רעט. „היום יום” טו טבת. ובכ”מ.

ובכל זה מתוספת הדגשה יתירה בדורות האחרונים, בעקבתא ועקבתא דעקבתא דמשיחא ובפרט בדורנו זה, הדור האחרון של הגלות . . דוקא העקב שברגל, הדור הכי אחרון, יש בכחו להיות „עולה מאלי” ולהעלות את כל הדורות שלפני זה, עי”ז שהדור האחרון דהגלות נעשה הדור הראשון דהגאולה – הגאולה לכל בני” במשך כל הדורות!

ימצא בהם⁴² בעלי טבעים ממדות מעולות מאד ושלימות גדולה ונפשותיהן נכונות עד שהן מקבלות צורת השכל אחר⁴³ כן ידבק אותו השכל האנושי בשכל הפועל ונאצל ממנו עליו אצילות נכבד ואלה הם הנביאים וזו היא הנבואה.

וכך מובן גם מדברי הרמב”ם להלכה בספרו היד החזקה, ששם אומר הרמב”ם: „מיסודי הדת לידע שהא”ל מנבא את בני האדם”, ומיד הוא ממשיך ומפרט את תנאי הנבואה – „ואין הנבואה חלה...”, וכן את הפרטים כיצד מגיע הנביא אל הנבואה, ואת „דרכי הנבואה”⁴⁴, כפי שהוא ממשיך בהלכה „אדם... כשיכנס לפרדס...”, ועל אופן הנבואה בפועל –

בכך אין הוא מתכוון לתאר ולהודיע את הפרטים והאופנים שבסדר הנבואה, אלא הוא מביאם כענינים אשר ידיעתם – „לידע” – היא „מיסודי הדת”^{44*}.

מיסודי הדת אין די בידיעה שהנבואה שורה על בני האדם, „גילה סודו אל עבדיו הנביאים”⁴⁵ באופן כללי, אלא יש צורך גם בידיעת אופני וגדרי הנבואה – שהיא קשורה לשכלו ולדעתו של הנביא, ונקלטת בדעתו⁴⁶. כפי שממשיך

פ”א, וכן בתרגום קאפח בשינויים.

42) מזה מובן שאין לתרץ שזה שהשמיט הרמב”ם גבור ועשיר בהל’ יסוה”ת – הוא משום שכתב בספרו רק הלכות שעל האדם לעשותם כדי להגיע למעלות הנבואה, והוא רק ע”י עיון וגיודול חכמתו והתגברות במדותיו כו’, משא”כ גבורה ועשירות שהם מעלות הניתנות מלמעלה ואין תלויות (כ”כ) בעבודת האדם (ראה גדה טו, ב),

כי מדבריו בפי”מ שם מובן, שאי”ז שייך לכל אדם*, אלא שישנם אנשים מיוחדים במין האנושי שגולדו במעלות ומדות אלו** באופן שיכולים להיות מוכשרים לנבואה. ואי”כ לא מסתבר לומר שההלכות בספר היד שם הם דינים והוראות לכאור”א איך להגיע לנבואה; ואולי י”ל שהם ע”ד כו”כ הלכות שאינם „שוים לכל נפש”, כ”א הם הלכות והוראות לסוגי אנשים אלו בלבד. ואכ”מ.

43) כ”ה בפי”מ שם, ונחה יותר הלשון „ואחר”. וכ”ה בראש אמנה שם. וכן משמע ע”פ תרגום קאפח.

44) ראה הרמב”ם שם הי”ז.
44*) ובהתחלת לשונו „ואין הנבואה חלה כו” כהמשך ל, מיסודי הדת לידע כו” ולא כו’, „אין” כענין בפ”ע.

45) עמוס ג, ז.

46) וראה במה שהאריך הרמב”ם בגדר הנבואה – מו”נ שם פל”ו ואילך. ומתחיל שם רפ”ז, דע כי אמנת הנבואה ומהותה

(* וכן משמע מ”ש בהל’ יסוה”ת, והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאוד”).

(** ולהעיר מתדא”ר פ”ט „בין ישראל בין עכו”ם בין איש בין אשה בין עבד ובין שפחה הכל לפי המעשה שהוא עושה כך רוח הקודש שורה עליו”).

ד. ההבדלים בין מסכת שבת למסכת נדרים

דברי הגמרא הללו מובאים גם במסכת שבת³², ושם נאמר „אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה”. יש להבין, כפי ששואל בעל ה„לחם משנה”³³: לגבי התוספת בגמרא „בעל קומה” יש לומר, שזוהו ביאור הקשור ל „גבור”³⁴, כיון שפרט זה חשוב במיוחד בסוגיא המופיעה שם במסכת שבת, משום שבדובר בה אודות גבורתו של לויים³⁵. אך קשה – א) מדוע משימה הגמרא³⁶ את הפרט „עניו”³⁷, וכן ב) מדוע משימה שם הגמרא את הסדר לעומת המובא במסכת נדרים – „גבור עשיר חכם”, ומתחיל ב „חכם גבור”³⁸?

יש הבדל לשוני נוסף בין שתי הסוגיות: במסכת נדרים נאמר „אין הקב”ה משרה שכנית...”, ואילו במסכת שבת נאמר – „אין השכינה שורה...”³⁹.

ה. פרטי ואופני הנבואה – „מיסודי הדת לידע”

ויש לומר, שההסבר לכל זאת הוא:

בהגדירו את ענין הנבואה אומר הרמב”ם ב”ג העיקרים⁴⁰ שלו: „והוא שידע אדם שזה מין האדם

אצל הנביא הן המעלות גבור חכם ועשיר, והוסיף לו במדות שלא יתגאה בכל אלו ג’ מעלות אבל שיהי’ ג”כ עניו אצל אלו המעלות כמש”ה יש לבאר לכאורה מה שלא נפרטה ענוה בפ”ע, כי זהו פרט ושלימות בג’ המעלות שלפניו. ודוחק.

32) צב, א.

33) בהל’ יסוה”ת שם. ע”ש.

34) כבר”ן ותוס’ נדרים שם. אלא דבר”ן שם, שזה שהי’ גבור מובן מזה שהי’ בעל קומה. ולהעיר שבנדרים שם – הלימוד שהי’ גבור מזה שהי’ גדול בקומה הוא רק בהקס”ד שבגמ’.

35) ולהעיר דבר”נ גאון שבת שם ובר”ח שם (צג, ב) משמיט „בעל קומה”. וכ”ה לפי כמה גירסאות בגמרא שם – ראה דק”ס שם. וראה סדר משנה לרמב”ם כאן.

36) ראה לקוטי לוי”צ אגרות קודש ס”ע תא ד „עניו” ו „בעל קומה” שייכים זל”ו.

37) ואולי מטעם זה השמיט הרמב”ם „עניו”, כי לא הובא בשבת שם. וכדמשמע קצת מזה, שבשמונה פרקים פ”ז ובהקדמה לפיה”מ ובמו”נ הביא לשון חז”ל ע”פ הסדר שבשבת (ראה הערה הבאה), חכם גבור עשיר” (אלא שכתב „אין הנבואה שורה” במקום „אין השכינה שורה”).

38) כס”מ לרמב”ם הביא המאמר נדרים והעתיק הסדר „חכם גבור ועשיר”. וכן הביא בר”ן גאון שבת שם (אבל ראה לקוטי לוי”צ שם ע’ תב “שאגב שיטפ” כו’ נקט כו”). וכן הוא בדורות הר”ן שם בתהלתו, אבל לפנינו גם בפ”ע הוא כפנינו.

39) ע”ד הקבלה וכו’ ראה בכל השינויים הנ”ל – לקוטי לוי”צ שם ואילך.

40) בפי”מ מנהגין פרק חלק – (היסוד העיקר השישי.

41) כ”ה בתרגום שלפנינו. ובראש אמנה (לר”י אברבנאל)

ברמב"ם⁸¹ ומוסבר בהרחבה בקבלה⁸² ובחסידות⁸³.

באופן כללי, יש בנבואה שני (שלשה) עניינים:

(א) התורה אומרת, נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך... – "כדי לצוות על דברי תורה"⁷³.

(ב) מצות עשה בפני עצמה לציית לנביא, וזוהי אחת מתרי"ג המצוות, "אלו תשמעון", "העובר על דבריו חייב מיתה בידי שמים..."

(ג) לא רק קיום מצות עשה, "אלו תשמעון", אלא ענין זה הוא "מיסודי הדת", "לידע שהאל מנבא את בני האדם ואין הנבואה חלה אלא...", "שהקב"ה מתגלה – "גילה סודו" – הוא, מנבא את בני האדם באופן של התאחדות⁸⁴ עם דעת הנביא, "מתלבשת בשכלם והשגתם..." – ועד לשלימות בכך – נבואת משה רבינו אשר, "מתנבא והוא ער ועומד .. כך היה כח בדעתו של משה רבינו להבין דברי הנבואה והוא עומד על עומדו שלם", עם כל הפרטים, כפי שמרחיב בכך הרמב"ם בהמשך הפרק בהלכות יסודי

(81) כנ"ל ס"ה. ולהעיר מ"ה באתי לגני השי"ת פ"ה.

(82) ראה שער רה"ק ושער היהודים הארז"ל (בתחלתם).

(83) ראה, ספר הליקוטים דא"ח – צ"צ" ערך נבואה. וש"נ.

(84) להעיר מעבודת הקודש חלק סתרי התורה פ"כ.

התורה⁸⁵, ובעיקר השביעי בפרק חלק, עד אשר ונקשרה דעתו לצור עולמים ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם וקרן עור פניו⁸⁶ ונתקדש כמלאכים".

ולפי זה מובן מדוע העיקרים העוסקים בנבואה מופיעים מיד לאחר העיקרים העוסקים במציאות ה', ובהמשך לעיקר החמישי, "שהקדוש ברוך הוא לבדו ראוי לעבדו",

וכן מדוע קבע הרמב"ם בספרו היד החזקה שענין זה הוא "מיסודי הדת" –

כי ידיעה זו חשובה בהמשך לידיעת מציאות ה' ואת גילוי ופעולתו הגלויה בעולם⁸⁷ – "גילה סודו".

(משיחת חג השבועות תשל"ד)

(85) פ"ז ה"ו. ולא כתבו בפרק בפ"ע, וכמו שחילקו בפיה"מ לעיקר בפ"ע.

(86) שוה ה"י גם בל"ח שנה הנ"ל וגם בימות החול (ראה לעיל סעיף ח ובהערה 66) כפשוטו הכתובים.

(87) כי גם בעיקר הא', 'יסוד היסודות ועמוד החכמות', כתב בריש הל' יסוה"ת (ועד"ו בעיקר הא' מ"ג העיקרים) לא רק זה שהוא ית' נמצא אלא כ"כ פרטים ובאותו הלשון שבנוגע לנבואה, "לידע": לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים כו' לא נמצאו אלא מאמתת המצוא, ועד"ו ממשך בפרטיות יותר שם בהמשך ההלכות.

לזכות

כ"ק אדוננו מורנו ורבינו

מלך המשיח

ויהי'ר שע"י קיום הוראת

כ"ק אדמו"ר מלך המשיח (בשיחת ב' ניסן ה'תשמ"ח)

להכריז יחי, יקויים הבטחתו הק',

שההכרזה תפעל 'ביאת דוד מלכא משיחא'

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח

לעולם ועד

הרמב"ם⁴⁷ ואומר על הנביאים בכלל, וכולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכל הגוף כשל ועשתנותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה".

וכיון שהנבואה היא גילוי המתאחד עם מציאות הנביא ודעתו, עד כדי כך ש"הפך לאיש אחר ויבין בדעתו שאינו כמו שהיה אלא שנתעלה על מעלת שאר בני אדם החכמים"⁴⁸, לכן חשובים בידיעה זו – "לידע" – גם דרכי הנבואה, כפי שממשיך הרמב"ם ומפרט, באופן ש"כשינסך לפרדס וימשך באותן העניינים הגדולים הרוחקים ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא אצל ומתקדש ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן והולך ומזרו עצמו ומלמד נפשו שלא תהי' לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו, אלא דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין"⁴⁹ באותן הצורות הקדושות הטהורות ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ ויודע מהן גדלו, ואז, "מיד רוח הקודש שורה עליו"⁵⁰ – כל זה הוא חלק מהענין של "מיסודי הדת לידע".

הוא שפע השופע מאת ה' כו' באמצעות השכל הפועל כו' (תרגום קאפח. וראה בתרגום שלפנינו).

(47) פ"ז ה"ב.

(48) שם ה"א.

(49) 'להבין כו' בחכמתו כו' וידע" – חב"ד; וכ"ה בכ"מ ברמב"ם (הקדמת הרמב"ם: חכמתם .. להבין .. למדע; שם: דעת רחבה ונפש חכמה .. לידע .. ובינותי; הל' יסוה"ת פ"ב ה"ב: שיתבונן .. חכמתו .. לידע; שם ה"ב: חכם ומבין דעתו; [פ"ד ה"ט: יודעת ומשגת .. שלמה בחכמתו]; שם ה"א: חכם ומבין בדעתו; [שם ה"ג: חכמים .. לידע ולהשיג]; שם רפ"ו: חכם גדול בחכמה .. דעת רחבה .. להבין; הל' דעות פ"ג ה"ג: לדעת .. שיבין .. בחכמות; הל' ת"ת פ"א ה"ב: בדעתו להבין .. כשיגדיל בחכמה; [הל' ע"ז פ"א ה"א: חכמי .. להשיג .. בדעתם; הל' תשובה פ"ה ה"ה: ויתחכמו .. שישגוהו וידעוהו]; שם ה"ו: להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעים; הל' קידוש החודש פ"א ה"ה: יתבונן חכם .. על דעת; הל' מכירה פכ"ט ה"ה: חכם ונבון שהוא יודע; סנהדרין פ"ב ה"א: חכמים ונבונים .. בעלי דעה רחבה; [סוף הל' מלכים: חכמים .. ויודעים .. וישיגו]. ראה אוצר לשון הרמב"ם – להרב אסף (חיפה, תשמ"א) – בערכים השייכים לשרש חכם.

(50) ראה מו"נ ח"ב פל"ב דעת הרמב"ם שכל מי שיעשה הכנה הדרושה בהכרח שיתנבא – לולא שהשם ימנעו דרך נס. וכיון שמצוין שם, 'להבורו הגדול' – מוכח שמש"כ בידי"ו, ואפשר שלא תשרה" – היינו ע"ד נס*.

(* וצנע"ג לפנע"ד שהלח"מ (ברמב"ם שם) כותב היפך המפורש במו"נ ומפרט שכ"כ ביד.

ו. גבור עשיר ועניו – אינס חלק ממהות הנבואה

לפי זה מובנים תנאי הנבואה, ומדוע מונה הרמב"ם דוקא תנאים אלו, ולא את הפרטים האחרים שבגמרא, "גבור עשיר ועניו".

הרמב"ם אינו מתכוון לפרט את כל התנאים הנחוצים להשראת הנבואה, אלא רק את הפרטים שצריך "לידע" אותם כ"יסוד הדת", והם, ש"אין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יחיה יצרן מתגבר עליו אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרן... בעל דעה רחבה עד מאוד".

משום שפרטים אלו קשורים לעצם מהות הנבואה⁵¹ ומוסיפים להבנת ענין הנבואה – שהיא באופן המשפיע על דעת האדם, ולכן יש חשיבות למצבה של דעת האדם ומדותיו כאשר הנבואה חלה עליו,

ואילו הפרטים האחרים – "גבור עשיר ועניו" – הם רק תנאים שהנביא זקוק להם לצורך השראת הנבואה מלמעלה, אך אין הם חלק מעצם מהות הנבואה, ולכן אין נחוץ "לידע" אותם כחלק מיסוד הדת – חלק מענין הנבואה ממש:

גבור ועושר מבטאים את שלימותו הגשמית של האדם, הדרושה כתנאי להשראת השכינה⁵², והמדה של "עניו" נחוצה כדי להסיר את המונע להשראת השכינה, כי "כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקדוש ברוך הוא אין אני והוא יכולין לדור בעולם"⁵³, וזוהו ככפירה בעיקר⁵⁴.

ז. גבור ועשיר קשור יותר לנבואה מאשר עניו

לפי זה ניתן לבאר גם את ההבדל בין מאמר חז"ל במסכת נדרים לבין מאמר חז"ל במסכת שבת:

מבין שני העניינים הללו, (א) גבור ועשיר (ב) עניו – הרי אמנם הענוה היא תנאי הכרחי יותר להשראת השכינה מאשר גבורה ועושר⁵¹, אך בפרט אחר קשורות הגבורה והעושר אל הנבואה והשראת השכינה בקשר ישיר יותר.

כי ה"ענוה" היא ענין כללי, שאינו קשור דוקא לנבואה, כדי שיהא "האל מנבא את בני האדם", אלא

(51) ראה גם דרשות הר"ן שם.

(52) בדרשות הר"ן שם בדרוש השלישי – כי גם (גבור ועשיר ובעל קומה) מעלות יחפצו בהם ההמון ויהי' בן הנביא נכבד ומעולה למען יהיו דברים נשמעין. וראה גם חז"ל ג נדרים שם. ועד"ו כתב בעיקרים מאמר ג פ"ב גבי, "בעל קומה".

(53) סוטה ה, א.

(54) סוטה ד, ב. רמב"ם הל' דיעות פ"ב ה"ג.

היא חשובה לקשר עם הקב"ה באופן כללי, כמפורט שם בגמרא, אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם. ויותר מכך: בנוסח הידוע⁵⁵, אין הקב"ה שורה אלא על דבר שבטל אצלו יתברך.

ואילו גבורה ועושר קשורים רק לנבואה, כשם שהנבואה דורשת שלמות מוחלטת במעלות האדם, חכם גדול בחכמה גבור במדותיו... כדלעיל, כך דרושה שלימות בגשמיות האדם – גבורת הגוף ועושר.

ויש להוסיף, שזאת בדומה לדברי הרמב"ם בהלכות תשובה⁵⁶ אודות היעודים הגשמיים שבתורה, שאין אלה ענינים של שכר על קיום תורה ומצוות, אלא הם מועילים ומסייעים לצורך שלימות בלימוד התורה ובקיום המצוות: הקב"ה מסיר את, כל הדברים המונעים אותנו מלימוד תורה ומקיום מצוות, ומשפיע את, כל הטובות המחזיקות את ידינו למעלות התורה כגון שובע ושלום ורבי כסף וזהב כדי שלא יעטוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להם אלא נשב פנייים ללמוד בחכמה ולעשות המצוות... ובדומה לכך יש לומר לגבי נביא, שהמעלות של חכם גדול גבור במדות וכו' מושלמות אצלו – דוקא כאשר יש לו גם מעלות גשמיות של גבורה⁵⁷ ועושר⁵⁸.

ח. כל הגבוה יותר יורד למטה יותר

ויש לומר, כדי ליישב ולהשוות את שתי הסוגיות בגמרא, שבמסכת שבת מדובר על הנבואה, במדרגת הגבוהה, ובמסכת נדרים – אודות נבואה במדרגה נמוכה יותר או אודות השראת השכינה באופן כללי⁵⁹.

כדי להבין זאת יש להקדים ולציין, שבענין של שכינה שורה יש דרגות רבות⁶⁰, החל מנבואת משה בשלימותה, ועד „אכל בי עשרה שנים איתא

(55) ל' התניא פ"ו.
(56) פ"ט ה"א.

(57) ע"ד מ"ש בהל' דעות רפ"ד, היות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידעית הבורא והוא חולה.

(58) אבל י"ל שאינן מוכרחות, כי האדם יכול להתגבר על עצמו ולהגיע למעלת חכם גדול כו' וגבור במדותיו בלא ח"כ, אלא שאו דרושה התגברות יתירה להתגבר על המניעות שמצד הגוף וצרכיו.

(59) להעיר מאברבנאל למו"ג שם ספ"ב, אלא שהוא מפרש ע"ד"ג גם שבת. ואכ"מ.

(60) ראה גם מו"ג ח"ב פמ"ה. וראה הקדמת הרב מרגליות לס' שו"ת מן השמים (בהוצאתו) ע"ד הדרגות רוח"ק גילוי אליהו כו'. ויש.

שריא⁶¹, ו„אף שאינם מדברים בדברי תורה“⁶². ואף אצל משה עצמו היו מספר דרגות: נבואת משה בשלימותה (כמפורט). ונאמר, ולא קם נביא עוד כמשה...⁶³, כפי שהיה לפני שנתעשר משה (מפסולת של לוחות) – שבכך נכללת גם חלק מן התקופה שלאחר שקבל תורה מסיני, ל"ח השנים של ישראל במדבר לפני, תמו אנשי המלחמה למות⁶⁴, אשר אז, לא נתיחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת⁶⁵ ועוד⁶⁶ –

ולפי זה מובן גם ההבדל הלשוני בין הסוגיות – בין „אין השכינה שורה“ לבין „אין הקב"ה משרה שכינתו“:

ידוע הכלל⁶⁷, שדוקא „גבוה ביותר“ שורה „למטה יותר“. ולפיכך: במסכת נדרים, כאשר מדובר על מי ש„למטה יותר“ – שאין בו כל המעלות⁶⁸ המפורשות במסכת שבת, ולכן יש בו דרגת נבואה נמוכה יותר, או השראת השכינה באופן כללי – מגיעה ההשראה מ„גבוה יותר“ – „הקב"ה משרה שכינתו“, ואילו במסכת שבת, כאשר מדובר על נבואה בדרגתה הגבוהה, הרי אז „השכינה שורה“ מעצמה⁶⁹.

ט. במס' שבת – השראת נבואה, במס' נדרים – השראת הקב"ה בכלל

ולפי זה ניתן להבין את ההבדלים הלשוניים האחרים בין שתי הסוגיות:

במס' שבת, שבה מדובר על השראת הנבואה, מציינת הגמ' כתנאי ראשון את היות האדם „חכם“, שזה כולל, באופן כללי, את כל המעלות

(61) סנהדרין לט, א.
(62) אגה"ק ס' כג.
(63) ברכה לו, יד.
(64) דברים ב, טז.

(65) פירש"י שם. וראה תענית ל, סעי"ב ובפרש"י שם. ב"ב קכא, סעי"א ואילך וברשב"ם שם ריש ע"ב. וראה מו"ג ח"ב פל"ו.
(66) להעיר שבבוא ליל שבת נחוסף לו אלף אורות (סידור הארז"ל שחרית לשבת כוננת ישמה משה. שער הכוונות ענין מזמור שיר ליום השבת. פעי"ח שער יח פ"ח).

(67) שערי אורה ד"ה יביאו לבוש מלכות פ"ב ואילך. פ"ל ואילך.

(68) בעל קומה שתוכנה קומה (שלימה) וכפשוטו ענש אמות וע"פ הרמז וכו' עשר כחות הנפש (קומה שלימה – מוחין ומדות, כל גובה האדם – ראה לקוטי לוי"צ שם ריש ע' תד), משא"כ עניו (שבנדרים) ספירת המלכות (אדונים).

(69) ראה לקוליו"צ ש ע' תה.

השכליות ומעלות המדות⁷⁰ (כי גם השלימות במעלות המדות נובעת מהיותו, מתגבר בדעתו על יצרו... ודוקא כאשר אין, יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם יש אצלו שלימות של המעלות השכליות),

וזהו כלי ל„נבואה שורה“, כפי שהוסבר לעיל בהרחבה.

ולאחר מכן ממשיכה הגמרא ומפרטת: גבור ועשיר ובעל קומה – אלו הן מעלות גשמיות המסייעות ומשלימות את המעלה של „חכם“. ולכן אין מוזכרת המילה „עניו“, כי זהו תנאי לקשר עם הקב"ה בכלל ולא דוקא להשראת הנבואה.

אבל במסכת נדרים אין מדובר דוקא על התנאים המיוחדים הנחוצים להשראת הנבואה, אלא על ההשראה הכללית והקשר של הקב"ה עם האדם למטה, ולכן מפרטת שם הגמרא גם את התכונה „עניו“, המביאה להשראת הקב"ה. ולפיכך אין הגמרא מתחילה את הפירוט שם בתכונה „חכם“, החשובה במיוחד דוקא להשראת הנבואה.

י. הסדר בין י"ג העיקרים

לפי ההסבר שהובא לעיל (סעיף ה) אודות יסוד הדת שבנבואה, מתורצת שאלה נוספת המתעוררת על דברי הרמב"ם:

בספר העיקרים⁷¹ מוסבר הטעם להכללת „תורה מן השמים כ„עיקר“ ואת הנבואה כ„שורש מסתעף ממנו“ – כי הנבואה אינה כדי שהאנשים ידעו את „הדברים האישיים המתחדשים בעולם או כדי שיתחדשו על ידה אותות ומופתים על ענין פרטי...“, אלא „כדי שתגיע על ידה הישרה⁷² אלקית למין האדם שהיא תורה מן השמים...“.

לפי זה יש להבין: הרי הרמב"ם עצמו אומר⁷³ אודות נביא „אם כן, למה נאמר בתורה⁷⁴ נביא אקים להם מקרב אחיהם כמון, לא לעשות דת הוא בא, אלא לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם שלא יעברו

(70) ראה רמב"ם הל' דעות פ"א ה"ד.

(71) מאמר ג פ"ב.

(72) לשון זה „הישרה“ נמצא גם במו"ג העתקת הר"ש אבן-תיבון בכ"מ (ח"א פמ"ו. פס"א. ח"ב פל"ט. ח"ג ספנ"א), וכן בעיקרים לפניו (בפתיוחה. מאמר ג פ"ח), ובכ"מ. והוא שם עצם משורש „ישר“ על משקל השכלה, הפשטה. ופירושו: הוראה, הדרכה, וב„שרשים“ לעיקרים בפתחה שם מפרש הלשון „הישרה אלקית“: היא התורה הניתנת מאלוהי ית' היא הנק' הישרה אלקית כי היא מיושרת את האדם מדרך הטוב.

(73) הל' יסוה"ת פ"ט ה"ב.

(74) שופטים יח, יח.

עליה כמו שאמר האחרון שבה⁷⁵ זכרו תורת משה עבדי“ (אמנם „וכן אם ציינו בדברי הרשות... מצוה לשמוע לו והעובר על דבריו חייב מיתה“⁷⁶, אך לא לשום כך „הוא בא“) – ומדוע, אם כך, הוא סידר ב"ג העיקרים, בפירוש המשניות של פרק חלק, שהעיקרים והיסודות בנבואה ובנבואת משה באים מיד לאחר המשה העיקרים והיסודות הראשונים העוסקים במציאות הא"ל ואשר „ראוי לעבדו“ (היסוד החמישי), ואף לפני היסוד (השמיני) שהתורה היא מן השמים והיסוד (התשיעי) העוסק בהעדר השינוי בתורה?

אמנם, הרמב"ם סובר שכל השלשה עשר הם עיקרים, שלא כדעת בעל העיקרים, אך בכל זאת, יש בהם עצמם דרגות ומוקדם ומאוחר – ולפי האמור לעיל – לפי דבריו עצמו, הוא צריך היה לקבוע את היסוד השישי העוסק בענין הנבואה ואת היסוד השביעי העוסק בנבואת משה רבינו לאחר היסודות העוסקים בענין התורה⁷⁶?

וכן: מדוע חשוב לכתוב בספר היד החזקה, שהענין ש„האל' מנבא את בני האדם“ הוא „מיסודי הדת“⁷⁷.

כדי לציית לנביא מספיק, לכאורה, לדעת, ש„מצוה לשמוע ממנו“, והטעם לכך הוא משום „שנאמר אליו תשמעון“ – ציווי חדש פרטי⁷⁸.

יא. „גילה סודו“ – המשך לידיעת מציאות ה'

ולפי האמור לעיל יובן: גילוי הנבואה לנביאים הוא באופן שהנביא מתדבק ומתאחד עם דבר ה', עד אשר דבר ה' „מתלבש“, בשכלם והשגתם במראה הנבואה וגם במחשבתם ודיבורם כמו שנאמר⁷⁹ רוח ה' דיבר בי ומלתו על לשוני⁸⁰, כנרמז

(75) מלאכי ג, כב.

(76) רמב"ם שם.

(76*) במו"ג ח"ג פמ"ה: וכבר נודע שפנת אמנות (בהוצאת קאפה: יסוד הדעה) הנבואה קודמת לאמנות (לדעה) התורה שאם אין נביא אין תורה. ע"ש. – עפ"ו ענין זה בנבואה אינו „עיקר“ מצי"ע כ"א טפל לתורה, משא"כ ע"פ המבואר לקמן בפנים.

(77) להעיר מראש אמנה (פ"ה הספר הראשון), שהרמב"ם לא הביא בהל' יסוה"ת את כל היסודות שזכר בפירוש המשנה.

(78) ובשביל לידע שאדם זה הוא נביא, שהוא דוקא ע"ו שיוודעים מי ראוי לנבואה ואיך בא לידי נבואה (ראה רמב"ם שם ספ"ו. וראה דברי ירמ' כאן בתחלת הפרק) – אין מוכרח שיהי' יסוד הדת.

(79) שמואל ב כג, ב.

(80) שער היחוד והאמונה ספ"ב בשם הארז"ל. ולהעיר שבתנאי שם הובא זה בהמשך להמבואר שם שצריך להיות כח הפועל בנפעל תמיד להחיותו ולקיימו. ע"ש.